

Tézisek

Strausz Péter

Kamarák a két világháború közötti Magyarországon

című Ph.D. disszertációjához

Budapest, 2007.

KAMARÁK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYARORSZÁGON

A politikától és a mindenkori hatalomtól szerencsés esetben távolabb álló, manapság előszeretettel civilnek nevezett szférának mindig is érdekes szeletét képezték a különböző kamarák, amelyek valahol félúton álltak az állami intézmények és a polgárok önálló kezdeményezése által létrejövő önszerveződések között. A Magyarországon több mint százötven éve működő kamarákat nem lehet egységesen vizsgálni, mivel a különböző szervezetek között alapvető és markáns különbségek mutatkoznak. Ezért szerencsésebb, ha esetükben nem *kamarai mozgalomról*, hanem inkább *kamarai rendszerekről/struktúrákról* beszélünk. Ugyanez igaz egyik legfontosabb sajátjuk: autonómiájuk tekintetében is, hiszen mivel az egyes kamarák általában külön-külön törvényi szabályozás útján kerültek felállításra, önkormányzatuk jellege és gyakran mértéke is eltérő volt, így nem a *kamarai autonómiát* mint olyat, hanem a különböző *kamarai autonómiákat* lehet tudományos vizsgálat tárgyává tenni.

A kamarai autonómiák problematikáját kutató nincs könnyű helyzetben, ugyanis egyszerre kell megbirkóznia a források hatalmas tömegéből illetve a vonatkozó szakirodalom igencsak szűkös voltából fakadó nehézségekkel. A jelen munkában vizsgált téma ugyanis sosem állt igazán a szakmai érdeklődés homlokterében, ezért aránylag kevés tudományos igényű munka született vele kapcsolatban, s ezek döntő többsége sem a kamarákat mint autonóm struktúrákat vizsgálta, hanem megelégedett azok működésének szikár hivaltörténeti jellegű feldolgozásával.

Emiatt a kamarai autonómiák strukturális és funkcionális jellemzőivel kapcsolatos kérdések jó része máig megválaszolatlan, hiszen a két világháború között működő érdekképviselőket eddig csupán vagy egy tágabb kérdéskör részeként kerültek korlátozottan és időlegesen a tudományos kutatás fókuszába, vagy pusztán hivaltörténeti vizsgálat tárgyai voltak. A rendelkezésre álló szakirodalom szűkös volta megköveteli, hogy azon munkákat is kézbe vegyük és munkánk során felhasználjuk, melyeket a különböző kamarák maguk állítottak össze saját múltjukról, és amelyek bevallottan vagy bevallatlanul nem tudományos igénnyel illetve céllal íródtak.

Ezen művekben közzétett tudományos eredmények és adatok ellenére még mindig nem látunk tisztán azzal kapcsolatban, vajon mekkora volt ezen szervezetek autonómiája: törvényi, rendeleti, alapszabályi és ügyrendi szabályozásuk milyen mértékű önkormányzatiságot biztosított számukra, s vajon mennyire voltak képesek élni eme jogosítványaikkal a gyakorlatban. E kérdésekre azért is fontos választ találnunk, mert enélkül nem vagyunk képesek e struktúrák helyét pontosan kijelölni a két világháború közötti szakmai és tágabb értelemben vett közéletben, magában a magyar társadalomban. Jelen sorok írója ebből a szempontból igencsak úttörő jellegű vállalkozásba fogott: az érdekképviselőket jogi hátterének és a mindennapokban elért-kiharcolt mozgásterének felvázolása révén próbálja meghatározni az 1920-1944/45 között működött kamarák önkormányzatiságának jellemzőit. Emellett pedig e szervezetek érdekérvényesítő munkájának illetve a szakma és a társadalom szolgálatában végzett tevékenységének fórumait s eredményeit is bemutatni igyekszik.

Az 1920-1944 közötti időszakban nem beszélhetünk Magyarországon egységes jellegű kamarai autonómiáról, csupán a szakmai érdekképviselőket más és más fokú önkormányzatáról. Ennek oka egyrészt a különböző időpontokban létrejött kamarák egymástól eltérő jogi hátterében keresendő. A Horthy-korszak a dualizmusból megörökölte ugyan a klasszikusan liberális felfogást tükröző szervezettel és ebből (is) fakadó hatókörrel rendelkező kereskedelmi és ipar-, az ügyvédi, valamint a közjegyzői törvényes érdekképviselőket, ezek mellé azonban létrehozott újakat is, melyek révén az 1930-as évek végére kiépült hazánkban a gazdasági-szakmai élet szinte minden szegmensére kiterjedő kamarai szervezet. Természetes, hogy a fokozatosan létrejövő érdekképviselőket egymástól

sokszor igen eltértek felépítésüket és jogosítványaikat tekintve. E különbségek híven tükrözték egyrészt az adott szakmai szféra társadalmi súlyát, másrészt pedig az autonómia e szerveit életre hívó kormányzat éppen aktuális szándékait, azt, hogy a hatalom mennyi jogosítványt (és persze ezzel járó kötelezettséget) volt hajlandó átruházni egy-egy új szakmai önkormányzatra. A kamarák önállóságát és mozgásterét alapvetően határozta meg, hogy milyen, az aktuális politikai vezetés által megalkotott törvényi/rendeleti/alapszabályi korlátok között működhetek.

Nem kapnánk azonban hiteles képet e szűk negyedszázad kamarai autonómiáiról, ha csupán az e szervezetek jogait és kötelességeit, felépítését valamint hatáskörét szabályozó jogi szövegek alapján kísérelnénk meg kitapintani önkormányzatiságuk határait, meghatározni társadalmi súlyukat. A törvények, rendeletek és alapszabályok által nyújtott jogi háttér ugyanis csupán egy olyan keretet jelentett, amelyet minden egyes kamara saját maga kellett, hogy megtöltsön tartalommal. Volt, amelyiknek ez többé-kevésbé sikerült, mások csak nagy nehezen tudták megvédeni függetlenségüket. Emiatt vizsgálódásunkat ki kell terjeszteni arra is, hogy a szakmai érdekképviseltek vajon hogyan látták el az állam által rájuk bízott feladatokat és milyen hatáskörrel tudták akarataikat érvényesíteni akár a kormányzattal, akár más szervezetekkel szemben. Véleményünk szerint ugyanis ez is sokban hozzájárult ahhoz, hogy egy kamara képes volt-e az adott korszak viszonyai között kiteljesíteni autonómiáját vagy sem. Ezért az alábbiakban először a két világháború között működő szakmai érdekképviseltek szervezetének és működésének jogi háttérét próbáljuk meg bemutatni, ezt követően pedig e köztisztviseltek valós hatókörének és ebből (is) fakadó önállósága mértékének meghatározására teszünk majd kísérletet.

Kereskedelmi és iparkamarák, ügyvédi és közjegyzői érdekképviselő

A kereskedelmi és iparkamarák két világháború közötti működését szabályozó ügyrendek a korszellemnek valamint a megsokasodott és bonyolultabbá vált feladatoknak köszönhetően hosszabbak és részletesebbek lettek. A Trianon utáni megváltozott társadalmi-gazdasági helyzetre igyekeztek a kamarák is reagálni: a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (BKIK) például felismerte a külkapcsolatok fontosságát, ezért jelentősen kibővítette külkereskedelmi szakcsoportjának jogkörét. A BKIK viszonylatában a kormányzat két világháború közötti központosító törekvéseit volt hivatott szolgálni a felügyeletet gyakorló kereskedelemügyi miniszter nagyobb beleszólása a közgyűlés összetételébe illetve azon passzusnak ügyrendből történő kivétele, amely 1922-ben még lehetővé tette, hogy a kamara sürgős esetekben a szakminisztérium kikerülésével – de azt is tájékoztatva – más minisztériumokkal és intézményekkel is közvetlenül kapcsolatba lépjen.

Mindezen változások ellenére a kamarai autonómia – jogi értelemben – egészen az 1940-es évek elejéig nem került veszélybe. A szervezeti felépítés szerencsésnek bizonyult, így a kereskedelem és ipar területén működő érdekképviseltek nívós szakmai munkájuk révén megbecsült szereplői voltak a kor társadalmi életének. Az 1940-es évek elejétől kezdődően – részben a zsidókérdés előtérbe kerülése miatt – azonban már arra is akadt példa, hogy a hatalom egy érdekképviselőt autonómiáját felfüggeszse és a szervezetet miniszteri biztos irányítása alá helyezze.

Az 1875 óta létező ügyvédi kamarák életében komoly változást hozott a működésüket szabályozó ügyvédi rendtartás 1934. évi II. törvénycikkkel történt módosítása, majd az 1937. évi IV. törvénycikkkel történt újrakiadása. A módosítás, illetve tartalmi elemeinek a már a Gömbös-kormány alatt kidolgozásra kerülő új szabályozásba történt belefoglalása fontos újdonságot hozott abban, hogy ezentúl nem minden kamarai tag volt egyben automatikusan közgyűlési tag is, hanem az ezer fős taglétszám feletti ügyvédi érdekképviseltek kötelező, az ötszáz és ezer fő közöttiek pedig fakultatív jelleggel áttértek/áttérhettek a közgyűlési tagok

választására (11. §). Minden húsz ügyvédi kamarai tag után kellett egy közgyűlési küldöttet választani.

Az új rendtartás igen megnövelte az illetékes igazságügyminiszter felügyeleti jogkörét, akinek ezentúl nemcsak szigorúbb fellépésre nyílt módja a hanyagul gazdálkodó érdekvédelmi szervezetekkel szemben (41. §), hanem költségvetési problémák esetén miniszteri biztost is kinevezhetett az adott kamara élére. Emellett jogában állt megsemmisíteni minden olyan kamarai határozatot, amely nem felelt meg a hatályos törvényi szabályozásnak illetve amely „nem áll összhangban az ország nemzeti jellegével, vagy veszélyezteti az önkormányzat békés működését”. (43. §) Ez utóbbi, igencsak tág kategóriákat felállító két kitétel igen megnövelte annak lehetőségét, hogy a szakminiszter saját belátása szerint nyúlhasson bele az érdekképviselő döntéseibe. A kamara ugyanis védtelen volt a hatalommal szemben: ha ragaszkodott a tárca által megsemmisített határozatához, a miniszter a szervezet önkormányzatát felfüggeszthette és élére biztost küldhetett ki. A miniszteri kiküldött feladata a következő volt: ő „az ügyvédi kamara hatáskörébe tartozó tennivalókat látja el az általa megbízott kamarai tagok közreműködésével vagy a *szükséghez képest a célravezető egyéb módon*” (kiemelés tőlem – S. P.) E fogalmazásmód lehetővé tette, hogy a biztos szinte teljesen szabad kezét kapjon az érdekvédelmi szerv ügyeinek vitelében.

Az új rendtartás rendelkezett az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottságának létrehozásáról is, amely ezen autonómia-szervezetek közös szerve lett. Feladatai közé tartozott az állásfoglalás és javaslattétel az igazságszolgáltatással és jogalkotással kapcsolatos kérdésekben. Az országos bizottság a kamarák elnökeiből, titkáraiból és kamaránként maximum 10 választmányi kiküldöttből állt. A vagyonkezelésre vonatkozó ügyek kivételével hozzá futottak be az ügyvédi kamarák vagy azok szerveinek döntései ellen emelt óvások és fellebbezések, tehát fellebbviteli hatóság volt. Elnökét és helyettesét maga választotta, üléseit szükség szerinti gyakorisággal, lehetőleg Budapesten tartotta.

A fentiekben túl még egy jellemző újdonságra hívnánk fel a figyelmet, ez pedig a széksértés fogalmának megjelenése az 1930-as évek második felétől születő ügyrendekben. Széksértést az követ el, aki „aki az állam vagy a társadalom rendje ellen izgató, a nemzeti érzést, vagy a vallási meggyőződést sértő kifejezést használ, aki a tanácskozás méltósága ellen vét, vagy a képviselői közgyűlés egyes pártjait, tagjait, vagy a tanácskozáson kívül álló személyeket bármilyen módon megsérti és a sértést az elnök figyelmeztetése után azonnal vissza nem vonja, valamint az a közgyűlési tag is, aki a tanácskozást zavaró vagy annak komolyságához nem méltó magatartást tanúsít és azt megintés, majd rendreutasítás után is folytatja”. A széksértőt a közgyűlés bocsánatkérésre utasíthatta vagy az adott, illetve három egymást követő közgyűlésről való kizárással sújthatta, valamint ezzel párhuzamosan akár fegyelmi eljárást is kezdeményezhetett ellene. Így könnyen belátható, hogy a széksértés fogalmának igen tág meghatározása nem kedvezett a közgyűlés szólásszabadságának.

A közjegyzői kamarák szervezetében a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról szóló 1925. évi VIII. törvénycikk hozott változást. Ennek értelmében a budapesti kamara az elnökből, elnökhelyettesből, a titkárból, hat rendes és két póttagból kellett, hogy álljon. A határozathozatalhoz az elnökön vagy elnökhelyettesen felül legalább négy tag jelenléte volt szükséges. A vidéki közjegyzői kamarák inentől kezdve egy elnökből, négy rendes és két póttagból álltak, az ő esetükben határozathozatalhoz az elnökön felül legalább két tag jelenléte kellett. A kamara ügyvitelével kapcsolatos tisztviselői munkát is ezek a tagok végezték.

A fentiekben felvillantott példák is jól mutatják a mindenkori hatalom igyekezetét arra, hogy a korábbiaknál jobban ellenőrzése alá vonja az érdekképviselőket. Ehhez szövetségest talált magának az autonómia-szervezeteken belüli kisebb-nagyobb, felfogásukban gyakran antiszemita és a szélsőjossal rokonszenvező egyesületekben és csoportokban, azonban sokáig

még ez az összefogás sem volt képes felszámolni a dualizmus idején létrehozott kamarák klasszikus értelemben vett liberális szellemét, erre csupán az 1940-es évek elején került sor.

Egy régi álmom megvalósul – a mezőgazdasági kamarák létrehozása

Sokak régi vágya és több évtizedes törekvése vált valóra 1920-ban, amikor végre törvény született a mezőgazdaság érdekképviseléről, hiszen az agrárium gazdasági és szerkezeti gondjai már a XIX. század utolsó negyedétől fogva egyre erőteljesebben jelentkeztek Magyarországon.

A Horthy-korszak elejéig a mezőgazdaság érdekképviselét különböző, szabadtagsulási alapon létrejött szervezetek látták el. Ilyenek voltak például a különböző helyi érdekeltségű gazdasági egyesületek, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a Magyar Gazdaszövetség és a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetsége is. Már az 1868 júniusában megrendezésre került I. országos gazdakongresszuson felmerült az ezen a rendszeren történő változtatás igénye, az 1879-es II. országos gazdakongresszuson azonban konkrétan fogalmazódott meg az az ötlet, hogy kényszertársuláson alapuló érdekképviselési szervezetet kellene létrehozni. A kezdeményezést azonban nem követték gyakorlati lépések, pedig a termelői- és gazdakongresszusok időről-időre állást foglaltak egy kamara-jellegű szervezet létrehozása mellett. Annyit mindenesetre sikerült elérniük, hogy az 1901-06-os országgyűlést és felsőházi ülést megnyitó trónbeszéd a ciklus alatt megoldandó feladatok között megemlítette a mezőgazdasági érdekképviselés létrehozását is. Ezt követően pedig egészen 1920-ig minden kormányprogramban szerepelt ez a célkitűzés.

A mezőgazdasági érdekképviseltről szóló 1920. évi XVIII. törvény megszületésének okai között ott találjuk a kispazda politika valamelyes térdhódítását éppúgy, mint a világháború tapasztalatait. A politikai vezetés ugyanis a mérsékelt földreform mellett a mezőgazdasági érdekképviselési törvény megalkotásával kívánt valamit törleszteni az agrárszférában dolgozókkal szembeni morális tartozásából.

A törvény három fontosabb lépcsőből álló érdekképviselési rendszert hozott létre: a községekben, járásokban, városokban és megyénként szerveződő mezőgazdasági bizottságok delegálták tagjaikat az öt kerületi mezőgazdasági kamarába, melyek előterjesztéseit az Országos Mezőgazdasági Kamara közvetítette a Földművelésügyi Minisztérium felé.

A törvénycikk rendelkezései szerint a helyi mezőgazdasági bizottságok tagjait az agráriumban dolgozók öt (később hét), a földbirtok nagysága alapján felállított kúriája választotta. Feladatai közé tartozott a mezőgazdasági termelés helyi nehézségeinek feltárása és az agrárszférában dolgozók érdekképviselése is. A helyi bizottságok által választott járásiak jelölték ki a megyei bizottság tagjait, akik a kerületi kamarába delegálták küldötteiket.

A mezőgazdasági kamara rendes, pót- és kültagokból állt. Rendes és póttagjait a megyei illetve a törvényhatósági jogú városi mezőgazdasági bizottságok tagjai közül választották hat évre, de rotációs rendszerrel három évenként a tagság felét megújították. A rendes tagok közé tartoztak még azok, akik hivatalból töltötték be ezt a tiszteket: a törvényhatósági jogú városok polgármesterei, a kerület vármegyéinek alispánjai, valamint 1937-től a vármegyei gazdasági felügyelőségek vezetői illetve a vitézi törzsszékek egy-egy küldötte. A kamarák feladata volt egyrészt a mezőgazdasági kormányzat segítése, másrészt pedig az agrárium érdekeinek képviselése.

Az Országos Mezőgazdasági Kamarába minden kerületi kamara 15 rendes és 10 póttagot választott úgy, hogy abban minden kúria képviselve legyen. Tagjai lehettek még a különböző országos mezőgazdasági és munkásképviseletek, mezőgazdasági szövetkezetek elnökei és igazgatói, ha személyüket az Országos Mezőgazdasági Kamara (OMK) a földművelésügyi miniszternek elfogadásra ajánlotta. Az OMK feladata volt a kerületi kamarák felügyelése, valamint az, „hogy országos szempontból tárgyalva a magyar mezőgazdaságot érintő kérdéseket, a kormányzatnak a mezőgazdaság irányításában segédkezet nyújtson.

Az országos mezőgazdasági kamara egyetemes országos szempontból felülbírálja az egyes mezőgazdasági kamarák által előterjesztett véleményeket és javaslatokat, véleményezőleg nyilatkozik a kormányzat részéről hozzáutalt kérdésekben; saját javaslataival és indítványjaival törekszik a mezőgazdaság helyes irányú fejlődését elősegíteni és a mezőgazdaság, a gazdatársadalom és munkásosztály egyetemes érdekeit előmozdítani és az ország kormányzata előtt képviselni.”

A törvény igazán részletesen csupán a kerületi mezőgazdasági kamarákkal kapcsolatos kérdéseket szabályozta. Azok összetételén, a tagok megválasztásának módján illetve feladatuk rögzítésén kívül előírta szervezeti felépítésüket, megszabta helyüket az állami hierarchiában, szabályozta a fenntartásukhoz szükséges költségek előteremtésének módját és végül a felettes szervekkel valamint más hivatalokkal való érintkezés mikéntjét is.

A kamarák működésének anyagi fedezetét a kamarai illeték fedezte, amely a mezőgazdasági termelőkre kivetett földadó 2-4%-át tette ki. (Ezt azonban csak igen nehezen lehetett behajtani, különösen az 1930-as évek elején kezdődő gazdasági válság idején.) A befolyt összeg 20%-át kapta az Országos Mezőgazdasági Kamara, 8%-át a mezőgazdasági bizottságok, a fennmaradó 72% pedig a kerületi kamarákat illette.

A kamarák alapszabályukat és ügyrendjüket maguk alkothatták meg, a vonatkozó törvényi szabályozás szabta kereteken belül. Így szervezeti felépítésük is nagyobb részt saját döntéseik alapján jött létre.

A mezőgazdasági kamarák területi beosztását a 37.250/1921. F. M. számú rendelet szabályozta. Eszerint az ország területén öt kerületi kamara jött létre Kecskemét, Debrecen, Miskolc, Győr és Kaposvár központtal. Ez a beosztás később a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és délvidéki területek visszatérével módosult: létrejött a Kisalföldi és a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara, majd elkezdődött az erdélyi területek megszervezése is.

Az újonnan létrejött érdekképviselő felépítésében a korábban felállított kamarákhoz képest újdonságnak számított az országos szerv létrehozása. Ez persze korlátozta ugyan a kerületi szervezetek önállóságát, emellett azonban – legalábbis megalakulásakor – esélyt kínált arra, hogy az agrárium érdekképviselői munkája egy központi szerv fellépése révén összefogottabb, hatékonyabb legyen annál, mint ha a vidéki szervezetek külön-külön próbálnák végigvinni akaratukat egy-egy kérdésben. Az országos kamara azonban a későbbiekben inkább a kormány szándékait közvetítette lefelé, a kerületi szervek felé, nem pedig azok érdekeit védte, képviselte a hatalommal szemben. Ráadásul a kormányzat hamar felfedezte benne a mindig kényelmet nyújtó központosítás kitűnő eszközét is: emiatt volt olyan időszak, amikor kifejezetten rossz volt a viszony a vidéki szervezetek és az országos kamara között.

Emellett már a kamarák megalakulásakor sérült az az alapvetően fontos elv és szempont, miszerint a szervezet a mezőgazdaságból élők összességét képviselje. A törvény ugyanis a községi- illetve körjegyzők valamint a főszolgabírók hatáskörébe utalta a községi, járási és városi mezőgazdasági bizottsági tagok választásának lebonyolítását, így a hatalom a közigazgatás révén már a kezdet kezdetén megsűrűshette azokat, akik kamarai tagok lehettek. Ez konkrétan azt jelentette, hogy egy-egy járásban nem hozták létre az összes községi mezőgazdasági bizottságot, csupán a politikailag megbízható településeken került sor a választásokra. Emellett igen szűkös költségvetésük is közrejátszott abban, hogy a mezőgazdasági bizottságok nem játszottak érdemleges szerepet az érdekképviselői munkában, működésük az esetek döntő többségében csupán formális volt.

A mezőgazdasági érdekképviselői rendszer leghatékonyabban működő szervei a kerületi kamarák voltak. Ezek a törvény rendelkezései alapján maguk határozták meg alapszabályukat és ügyrendjüket. Ezen dokumentumok szabályozták a közgyűlés igen széles jogkörét, amelybe szinte az összes, működéssel és szervezettel kapcsolatos jogosítvány beletartozott.

A közgyűlés rendes tagjainak száma függött az adott kamara által képviselt régió sajátosságaitól, emellett pedig a földművelésügyi miniszter az érdekképviselő javaslatára kijelölt olyan mezőgazdasági egyesületeket és mezőgazdasági munkásegyleteket, gazdasági szövetkezeteket is, amelyek két-két képviselőt delegálhattak rendes – tehát szavazati joggal is bíró – tagként a testületbe. A tagok rotációs rendszerben, sorsolással cserélődtek, mandátumuk három évre szólt. A közgyűlés választotta az általában húszegynéhány fős (igazgató)választmányt, amelynek hivatalból tagjai voltak a kamara alelnökei és elnöke, ez utóbbi vezette is e testület üléseit. A választmány volt jogosult dönteni minden olyan ügyben, amely nem tartozott szorosan a közgyűlés hatáskörébe. Minden, a kamarát érintő kérdés felett felügyeleti joggal bírt, a közgyűlés felé pedig előterjesztéseket fogalmazhatott meg.

A különböző speciális kérdések megvitatására a kamara létrehozhatott külső tagokat is kooptáló szakosztályokat, amelyeknek a kamarai elnök, alelnökök és az igazgató szintén hivatalból tagjai voltak, a szakosztály saját elnökét viszont szabadon választotta. Ez a szerv javaslatait a választmány elé volt köteles terjeszteni.

Emellett általában három, állandó jellegű bizottságot is létrehoztak: az igazoló, számvizsgáló és fegyelmi bizottságot, ezek feladatait és jogkörét a kamarai ügyrendekben határozták meg.

Az elnök, az alelnökök és a kamarai igazgató alkotta végül az elnökséget vagy elnöki tanácsot, amely az elnök által elé utalt ügyek „megtárgyalásával az elnököt a kamara vezetésében támogatja”.

A működéssel járó mindennapi teendőket ellátó kamarai hivatal főnöke az igazgató volt, akit nyilvános pályáztatás után lehetett alkalmazni. Mind az ő, mind pedig a kamarai elnök és alelnökök hivatalba iktatásához szükség volt azonban a földművelésügyi miniszter beleegyezésére is.

Az egyes vidéki kamarák alapszabályai és a szigorúan csak a belső szervezettel foglalkozó ügyrendjei között a kezdetekkor még meglévő apró különbségek is csökkentek az idők folyamán, ugyanis egyre inkább elfogadásra került az az elv, miszerint minden vidéki szerv alapszabályainál az Országos Mezőgazdasági Kamara alapszabálya és ügyrendje legyen a követendő példa.

A kerületi érdekképviselői szervezetek működésének koordinálását az OMK látta el. Az országos szervbe az alapszabály értelmében minden kerületi kamara 15 rendes és 10 póttagot delegált. (A küldöttek száma 1938-tól kezdve 28-ra illetve 14-re nőtt.) A földművelésügyi miniszternek ide is joga volt különböző szervezetek képviselőit rendes tagként delegálni. A rendes tagok létszámának negyedrézéig pedig olyan, csupán tanácskozási joggal bíró kültagokat is fel lehetett venni, akik a köz- és mezőgazdaság terén már érdemeket szereztek. Az egymást kezdetben rotációval váltó tagok mandátuma először három, majd 1938-tól egységesen hat évre szólt.

A kamarai közgyűlés a kerületi testületekéhez hasonló széles jogkörrel rendelkezett és ő választotta három évre az először 45, majd csupán 28 tagú igazgatóválasztmányt is, amelynek hivatalból voltak tagjai az OMK elnöke és alelnökei. Az országos központi szerv a kerületiekhez hasonlóan rendelkezett ezenkívül különböző szakosztályokkal és a már említett három bizottsággal valamint elnöki tanáccsal is, ezek jogköre megegyezett az említett kerületi szervekével. A felügyeletet az OMK felett is a földművelésügyi miniszter gyakorolta, az ő beleegyezése volt szükséges az elnök, alelnökök illetve a kamarai igazgató beiktatásához.

A mérnöki kamara

A mérnöki rendtartásról szóló 1923. évi XVII. törvénycikk valamint az ez alapján kibocsátott 78.100/1923. számú és 79.705/1924. számú kereskedelemügyi miniszteri rendeletek nyomán került sor a Budapesti Mérnöki Kamara (BMK) létrehozására. Bár a törvényalkotók szándéka szerint ezen érdekképviselői szerv felállítása utáni három éven belül vidéken is meg kellett

volna kezdeni a mérnöki kamarák szervezését, a BMK mindvégig az ipari és a szolgáltatói szférában működő mérnökök érdekeinek egyetlen, országos jogkörű képviselője maradt.

A kamara szervezetét a mérnöki rendtartásról szóló törvény szabályozta, amely az érdekképviselő célját a következőkben határozta meg: „5. § A mérnöki kamara rendeltetése, hogy a mérnöki karnak erkölcsi tekintélye és hazafiassága felett őrködjék; a kamara tagjainak jogait és érdekeit védje; a mérnökök működésének jog- és szabályszerűségét ellenőrizze; tagjai, valamint a mérnökhelyettesek [...] felett e törvény korlátai közt a fegyelmi hatóságot gyakorolja; a kar erkölcsi színvonalának emelését és érdekeinek fejlesztését véleményadás és javaslattétel útján előmozdítsa.”

A kamara tagjai azok a magyar állampolgárok lehettek, akik jogosultak voltak a mérnöki cím viselésére és a törvényben meghatározott szakmai tevékenységet végeztek. E feltételek alkalmazásától azonban a szervezet méltányosságából egyes esetekben eltekinthetett.

A BMK ügyeit a közgyűlés, a választmány valamint a hivatali apparátusra támaszkodó elnök végezte. A minden kamarai tagot tömörítő közgyűlés saját maga választotta a kamara elnökét, alelnökeit, titkárát, ügyészét és pénztárnokát valamint a választmány tagjait, megállapította ügyrendjét, s ezen kívül ő döntött a szervezet fontosabb pénzügyeiben, a hivatali személyzet illetményeinek kérdésében, illetve ez a testület fogadta el a kormányhoz felterjesztett éves jelentések szövegét is. Az ügyrendet azonban csak a kereskedelemügyi és az igazságügyi miniszter beleegyezésével lehetett módosítani.

A kamara választmánya a hivatalból tag elnökön, a két alelnökön, a hivatalt vezető titkáron valamint az ügyészen és a pénztárnokon kívül negyven főből állt. Mind a kamara vezetése, mind pedig a választmány három éves mandátummal bírt, de működéséhez a felettes kereskedelemügyi miniszter megerősítése volt szükséges. A választmány összetételének tükröznie kellett a kamarában képviselt foglalkozási körök egymáshoz viszonyított súlyát és arányát. Ez a testület hajtotta végre a közgyűlés határozatait, vezette a mérnöki nyilvántartást, kezelte a kamara vagyonát és ő élt előterjesztésekkel a közgyűlés felé illetve intézte a döntéshozó testület jogkörébe szorosan nem tartozó ügyeket.

A kamarát a külvilág felé képviselő elnök – aki elsődleges felelőséggel kellett, hogy viseltesen az érdekképviselő ügyeiért – jogkörét az ügyrend szabályozta.

A választmány határozatai ellen vagyonkezelési ügyekben a közgyűléshez, egyéb kérdésekben pedig a kereskedelemügyi miniszter által meghatározott összetételű mérnöki tanácshoz lehetett fellebbezni, ez utóbbi tagságának felét, tizenöt főt a miniszter a választmány által ajánlott kamarai tagok közül volt köteles három évre kinevezni. A fennmaradó helyekre a technikai szakiskolák, a közigazgatási bíróságok valamint a szabadalmi bíróságok jelölhettek öt-öt delegáltat. A tanács maga jelölte ki azon öt tagját, akik közül a miniszter kiválasztotta a szerv elnökét és alelnökeit. A mérnöki tanács azonban nem volt szerves része a kamarai autonómiának, hiszen számos olyan tagja volt, aki az érdekképviselőben nem bírt tagsággal, ráadásul felállítása inkább tekinthető a szakmai önkormányzat csorbításának, mint betetőzésének. Segítségével ugyanis a kamara fölött amúgy is felügyeleti joggal bíró kereskedelemügyi miniszter még jobban szemmel tarthatta az érdekképviselőt.

A Budapesti Mérnöki Kamara törvény adta lehetőségével élve megalkotta saját ügyrendjét, amely megszabta, hogy a közgyűlést évente egyszer össze kell hívni, meghatározta a testület határozatképességének feltételeit, a kamarai vezetők illetve a választmányi tagok választásának módját. A választmánnyal kapcsolatban pontosabban körülírta annak hatáskörét, a pénzügyi kérdésekben valamennyire ki is terjesztve azt. Megszabta, hogy a testületet – a nyári szünetre eső augusztus hónap kivételével – havonta össze kell hívni.

Az ügyrend pontosan körülírta az elnök jogkörét is, aki felügyelte a kamara működését, elnökölt a közgyűlés és a választmány ülésein, a fegyelmi és választott bíróságok kivételével

minden szerv ülésén részt vehetett, sürgős esetekben pedig – utólagos beszámolási kötelezettséggel – a választmány jogkörébe tartozó ügyekben is intézkedhetett. Ő örködött a kamara költségvetése felett, bármikor joga volt az érdekképviselőt pénztárát ellenőrizni. Helyettese a két alelnök, akiknek az elnök akadályoztatása esetén hasonló jogosítványaik voltak.

A kamarai titkár intézte a mindennapi működéssel kapcsolatos ügyeket, ellenjegyezte a szervezet kifelé menő iratait, az elnökkel együtt felügyelte a költségvetést és ő szerkesztette az érdekképviselő hivatalos lapját, kiadványait valamint az éves jelentések tervezetét is. Mint a kamarai apparátus főnökét, a hivatali személyzettel kapcsolatos javaslattevő joga is őt illette meg.

A pénztárnok fontosabb feladatai közé tartozott a kamara pénzügyeinek felügyelete mellett a tagdíjak beszedése, nyilvántartása és az évi zárszámadás tervezetének elkészítése is.

Az ügyész a kamara jogi tanácsadója volt, peres ügyekben ő látta el a szakmai autonómia képviselőt. Jogait és kötelezéseit az ügyvédi rendtartásról szóló törvény V. és VI. címe szabályozta: ezek összefüggtek a tagok fegyelmi ügyeivel és a tagfelvétel jogi hátterének kérdésével. Mind ő, mind pedig a titkár és a pénztárnok – a fegyelmi és választott bíróságok kivételével – minden kamarai testület ülésén részt vehetett.

A kamara fent említett vezetői az elnök kezdeményezésére úgy nevezett elnöki értekezletet tarthattak, amelyre véleményadás céljából bármely más kamarai tagot is meghívhattak.

Az ügyrend szerint a kamarán belül annyi szakosztályt kellett létrehozni, ahányféle mérnöki oklevelet a magyar technikai szakiskolák a korban kiadtak; minden kamarai tagot be kellett osztani valamelyik szakosztályba. Emellett megszabtak három működési kört: a magánmérnökök, a közszolgálatban álló mérnökök és a magánalkalmazásban álló mérnökök körét, valamint létrehoztak vidéki tagsoportokat is. Ezek a szakosztályokhoz hasonlóan javaslatot tehetek arra, hogy az elnök hívja össze az adott testületet.

Elvi jelentőségű ügyekkel kapcsolatban lehetőség volt a választmány tagjaiból bizottságokat létrehozni, ahova az elnök – indokolt esetben – tanácskozási joggal választmányon kívüli kamarai tagokat is meghívhatott. Az ilyen ad hoc testületek mellett állandóan működött az érdekképviselő választmányi tagjaiból összeállított tagfelvételi és ügyviteli bizottság.

Az orvosi kamarák szervezete

Már a dualizmus korában felmerült annak az igénye, hogy az orvosi szakma is rendelkezzen törvényes érdekképviselői szervvel, erre azonban csupán az orvosi rendtartásról szóló 1936. évi I. törvény cikk rendelkezései nyomán került sor.

Az újonnan létrehozott orvosi kamarák feladataként a törvény azt szabta meg, „hogy az orvosi kar hazafias magatartása és erkölcsi tekintélye felett őrködjék, az orvosok erkölcsi és anyagi érdekeit a közérdekekkel összhangban érvényesítse, az orvosi gyakorlat szabályszerűségét ellenőrizze, tagjai felett a fegyelmi bíráskodást gyakorolja, orvosi és közegészségügyi vonatkozású kérdésben javaslatot készítsen.”

A kerületi kamarákat úgy kellett felállítani, hogy azokba egyenként legalább száz tag tartozzék. Az egyes érdekképviselők szervei a közgyűlés, a választmány és a tisztikar voltak.

A közgyűlésnek elméletileg minden kamarába felvett orvos tagja lehetett, az ezer főnél nagyobb létszámú önkormányzatnál azonban a belügyminiszter – az érintett szervezet meghallgatása után – elrendelhetette a képviselői közgyűlés rendszerére történő áttérést, amikor is minden húsz kamarai tag után kellett választani egy-egy küldöttet három évre. Az évente egyszer összeülő közgyűlés választotta tisztikarát, választmányát, ő döntött az évi költségvetésről, a tagdíj nagyságáról, ő fogadta el a kamara éves jelentését, határozott

pénzügyi kérdésekben illetve javaslattételi és állásfoglalási joga volt közegészségügyi és „orvoskari” kérdésekben, ide értve az orvosi díjszabást mértékéről is. (4. §)

A választmányba minden száz kamarai tag után egy főt kellett beválasztani, s rajtuk kívül még az elnök, a titkár a pénztáros és az ellenőr volt tagja ezen testületnek. A szintén három éves mandátummal bíró választmány döntött a tagfelvétellel kapcsolatban, ő készítette elő a közgyűlés elé kerülő ügyeket, kezelte a kamara vagyont, fegyelmi bíróságot állított fel illetve elintézte minden olyan kérdést, amely szorosan nem tartozott a közgyűlés hatáskörébe.

A kerületi kamara három évre választott tisztikarát az elnök, az alelnök, a titkár, az ügyész, a pénztáros és az ellenőr alkotta. Az elnököt hivatalában a belügyminiszter erősítette meg, ő képviselte a külvilág felé a szervezetet, elnökölt annak testületi ülésein. Helyettesítését az alelnök látta el. A titkár intézte a napi ügyeket, ő tartotta a kapcsolatot a többi orvosi kamarával, ő készítette elő és hajtotta végre a közgyűlés és a választmány határozatait.

Az ügyész az érdekképviselő jogi tanácsadója volt, aki peres ügyekben képviselte a kamarát. A pénztáros a pénzügyeket kezelte és köteles volt pénztárkönyvet és vagyonelejtárt vezetni. Az ő működését ellenőrizte az ellenőr, akinek ellenjegyzése nélkül pénzforgalom nem volt eszközölhető.

Az egyes intézmények fölé országos kamarát is szerveztek, amely összefogta és egyben valamelyest ellenőrizte is a vidéki szervezeteket. Az országos közgyűlésbe minden kerületi szerv jogosult volt száz tag után egy rendes- és egy póttagot delegálni, rajtuk kívül az országos választmány tagjai, illetve az ügyészen kívül az országos kamara tisztikara volt tagja a közgyűlésnek. E testület hatáskörébe tartozott nemcsak az országos, hanem még a kerületi érdekképviselőket ügyrendjének megállapítása is, ez pedig komolyan korlátozta az egyes kamarák mozgásterét és így autonómiáját is. Jogosítványai nagyjából megegyeztek a kerületi közgyűlésekével, ezen felül ő választotta a kamara felsőházba delegálandó tagjait valamint az orvosi működéssel kapcsolatos szabályzatokat is ez a szerv alkotta meg. Évente legalább egy ülést volt köteles tartani, de az országos választmány határozatára vagy három kerületi kamara kérelmére az elnök is köteles volt 15 napon belül rendkívüli közgyűlést összehívni.

Az országos választmányba mindegyik kerületi szerv két rendes- és két póttagot delegált, az ezer főnél nagyobb kamarák három-három tagot. Ezen kívül ide tartozott minden kerületi elnök és titkár illetve az országos szerv elnöke, alelnöke, titkára, pénztárosa és ellenőre is. A negyedévente legalább egyszer ülésező választmány vezette az országos orvosi nyilvántartást, előkészítette a közgyűlés elé kerülő ügyeket, megállapította, hogy a kerületi kamarák milyen mértékben járuljanak hozzá az országos szerv igazgatási költségeihez és ő tett javaslatot a Közigazgatási Bíróság orvosi tanácsa orvos tagjainak személyére vonatkozóan is.

Az országos kamara tisztikarának összetétele és hatásköre megegyezett a kerületi szervekével, az elnök beiktatásához itt is a felügyeletet gyakorló belügyminiszter jóváhagyása volt szükséges.

Az orvosi kamarák felállításának egyik célja az volt, hogy világos választóvonalat húzzon a magánorvosi és a közalkalmazotti orvosi gyakorlat közé azzal, hogy csupán a magánpraxist folytatóknak kellett kötelező jelleggel belépniük a kamarába, viszont aki nem volt kamarai tag, az nem is folytathatott magángyakorlatot. Ráadásul a kormány ezzel párhuzamosan megtiltotta a közszolgálati és biztosítóintézeti orvosok magánpraxisát is.

Ezen intézkedések nyomán az orvosok közötti korábbi konkurencia-harc enyhült ugyan valamelyest, azonban az ezt elintéző kormány azonnal be is nyújtotta segítségéért a számlát: a törvényben és rendeletekben meghatározott kamarai szervezet működésében az érdekképviselői funkció vált hangsúlyosabbá, a hatalomtól független, autonóm lét háttérbe szorult.

Kamarák és zsidótörvények – a Sajtókamara illetve a Színművészeti és Filmművészeti Kamara felállítása

A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938. évi XV. törvénycikk (közkeletű nevén az első zsidótörvény) rendelkezett a Sajtó-, illetve a Színművészeti és Filmművészeti Kamara felállításáról, amelyek feladata „az újságírás és a lapkiadás, illetőleg a színművészet és filmművészet körében a nemzeti szellem és keresztény erkölcs követelményeinek érvényre juttatása és biztosítása, a kamara kötelékébe tartozók testületi és szociális érdekeinek képviselése, hivatásuk erkölcsi színvonalának és tekintélyének megóvása, a hivatásuk gyakorlásával járó jogok védelme és kötelességeik teljesítésének ellenőrzése, felettük fegyelmi hatóság gyakorlása, állásfoglalás és javaslattevés az újságírásra és a lapkiadásra, illetőleg a színművészetre és a filmművészetre vonatkozó kérdésekben.” A törvény emellett előírta, hogy e két szervezet tagjai közé csupán húsz százalékos arányban vehetők fel zsidó származásúak (4. §), viszont a különböző lapok szerkesztői és állandó munkatársai, a színházaknál és filmvállalatoknál dolgozó rendezők, előadók, sőt még a segédszemélyzet munkatársai is csak a kamarai tagok közül kerülhettek ki.

Ezzel a rendelkezéssel a fenti szellemi szabadfoglalkozású szakmák „zsidótlanításának” feladatát a hatalom gyakorlatilag az újonnan felállított kamarákra tolt, létrehozásuk is elsősorban e célt szolgálta. Így talán nem járunk messze a valóságtól, ha ezen szerveket nem értékeljük teljes értékű autonómia-szervezetekként. Önkormányzatiságuk mértékével kapcsolatos fenntartásainkat az is alátámasztja, hogy alapszabályaikat – korábban elképzelhetetlen módon – a kormányzat határozta meg minisztériumi (értsd: minisztertanácsi) rendelettel, a két kamara csupán saját ügyrendjét alkothatta meg önállóan. Mindezek miatt az említett két érdekképviselő szervezetét csupán röviden ismertetjük.

Az országos hatáskörű Sajtókamara újságírói és lapkiadói főosztályra oszlott, ezek keretén belül négy illetve három szakosztállyal. Az érdekképviselő szervei a főosztályok közgyűlése és választmánya, az igazgatóválasztmány, a szakosztályok taggyűlése, az állandó jelölőbizottság, a tisztikar és a fegyelmi bíróság voltak. A főosztályok külön közgyűlése választotta saját tisztikarát és ő állapította meg ügyrendjét is (amelyet fel kellett terjeszteni a miniszterelnökhöz jóváhagyás végett). Évente legalább egy közgyűlést kellett tartani.

A két főosztálynak külön választmánya is volt, ahova 24-24 rendes és 12-12 póttagot kellett a közgyűléseknek delegálniuk. A három évre választott testületnek – a közgyűlésekhez hasonlóan – a kamara elnöke, főtitkára, pénztárosa és ellenőre is tagja volt. A két választmány tagjaiból állt a kamara igazgatóválasztmánya, amely kijelölte a fegyelmi bíróság és a Sajtótanács tagjait illetve döntött az érdekképviselő anyagi természetű ügyeiben.

A Sajtókamara három évre választott tisztikara az elnökből, az alelnöki teendőket ellátó két főosztályi elnökből, a főtitkárból, a titkárokból, a főügyészből, az ügyészekből illetve a pénztárosból és az ellenőrből állt. Az elnököt a miniszterelnök által kijelölt három személy közül, a tisztikar közös tagjait az állandó jelölő bizottság által kijelölt személyek közül a két főosztály közgyűlése külön-külön tartott ülésén, a főosztály tisztviselőit pedig a főosztály közgyűlése választotta, az elnököt, a két alelnököt, a főtitkárt, a pénztárost és az ellenőrt a sajtókamara székhelyén lakó kamarai tagok közül, a főügyészt pedig a kamara székhelyen lakó – gyakorlat folytatására jogosult – ügyvédek sorából kellett választani.

Az elnök jogkörét nem szabták túl szélesre, a mellette működő, fent említett vezetők hatásköre és feladatai nagyjából megegyeztek az orvosi kamara tisztikaráéval. A kamara felett a miniszterelnök gyakorolta a felügyeleti jogot, ez pedig azt mutatja, hogy a hatalom felismerte a sajtó, a tájékoztatás kulcsfontosságát és igyekezett ezen a területen is hadállásokat kiépíteni magának.

A kamara fegyelmi bíróságának fellebbviteli szerve az Országos Sajtótanács lett, amelynek elnökét és elnökhelyetteseit a miniszterelnök három évre nevezte ki. Tagjait

felelősként a Közigazgatási Bíróság elnöke a Közigazgatási Bíróság ítélembírái sorából jelölte ki, felelősként pedig a sajtókamara igazgatóválasztmánya titkos szavazással választotta meg.

A Színművészeti és Filmművészeti Kamara is országos hatáskörű szerv volt és színművészeti illetve filmművészeti főosztályra tagozódott, mindkettőben öt-öt szakcsoporttal. Az érdekképviselő szervei a főosztályok képviselői közgyűlése és választmánya, a kamarai közös közgyűlés, a tiszttar és a kamarai fegyelmi bíróság voltak.

A két főosztály nemcsak külön-külön tartott – képviselői rendszer alapján összeállított tagsággal rendelkező – közgyűléseket, hanem létezett közös kamarai közgyűlés is, amely megválasztotta a kamara elnökét, döntött a kamara vagyoni kérdéseiben, megállapította a tagsági díjat és megalkotta saját ügyrendjét.

A választmány intézte többek között a kamara pénzügyeit, döntött a tagfelvétellel, megválasztotta az adott főosztály titkárát és felügyeletet gyakorolt a kamarai tagok felett. A két főosztály választmánya együttes ülésben választotta meg a kamara főtiszttárát, ügyészt, pénztárosát, ellenőrt, a kamarai fegyelmi bíróság tagjait és az Országos Színművészeti és Filmművészeti Tanácsnak kamara által kiküldött tagjait.

A kamara tiszttára az elnökből, a négy alelnökből, a főtiszttárból, a két titkárból, az ügyészből, a pénztárosból, és az ellenőrből állt, kinevezésükhöz – az elnök kivételével – vallás- és közoktatásügyi miniszteri jóváhagyás volt szükséges. Az érdekképviselő felett a főfelügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter – a belügyi igazgatást érintő kérdésekben a belügyminiszterrel egyetértve – gyakorolta.

A kamara fegyelmi bíróságának döntéseivel szemben az Országos Színművészeti és Filmművészeti Tanácshoz lehetett fellebbezni. A tanács elnökét és tíz tagját a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezte ki három évre, tíz tagját pedig a kamara tagjai sorából a két főosztály választmánya együttes ülésén választotta meg. Az állami színházak alkalmazásában álló kamarai tagok fegyelmi ügyeiben azonban külön bíróság döntött, abba sem a kamarának, sem pedig az országos tanácsnak nem volt beleszólása.

A fenti két kamara elsősorban nem az önkormányzatiság kiszélesítésének céljából jött létre, felállításuk sokkal inkább szolgálta a hatalom illetve egyes kisebb-nagyobb szakmai csoportok, mint az újságírói és előadóművészeti hivatást gyakorlók egészének érdekeit. Mivel pedig létrejöttük után nem sokkal Magyarország bekezdődött a második világháborúba, autonóm működésüket a hadviseléssel együtt járó erősödő cenzúra és a szigorú kormányzati ellenőrzés is komolyan korlátozta.

A két világháború között működő kamarák tehát igen színes, egymástól sokban eltérő szervezeti struktúrával bírtak: tovább élt a dualizmus korában létrehozott három kamara klasszikusan liberális szellemiségű felépítése, emellett létrejött az országos érdekképviselői szervezet első alkalommal tartalmazó mezőgazdasági kamarai rendszer; a Bethlen-korszak tipikus termékének is tekinthető mérnöki érdekképviselő, mely már tartalmazta a korporativizmus azon egyes elemeit, amelyek majd a szűkebb autonómiával rendelkező orvosi kamara felépítésében bontakoztak ki teljes egészében. Végül pedig egy diszkriminatív törvény nyomán megszületett a sajtó- illetve színművészeti és filmművészeti kamara, amelynek már szervezete is jól tükrözte a harmincas évek végének központosító hatalmi törekvéseit éppúgy, mint az érdekképviselői önkormányzatok mozgásterének szűkülését.

Csupán a kamarák felépítése és jogosítványai alapján azonban nem következtethetünk azok valódi autonómiájára, az adott társadalmi közegben képviselt súlyára, ehhez röviden számba kell vennünk azt is, hogy az érdekképviselői milyen fórumokon tudták hallatni hangjukat, milyen volt a hatalomhoz fűződő viszonyuk illetve milyen módon voltak képesek jelen lenni a korabeli magyar közéletben.

A kamarai autonómiák mozgásterének és lehetőségei

A szakmai autonómia mozgásterét alapvetően befolyásolta az, hogy milyen viszonyt tartott fenn a kormányzattal, hiszen kapcsolatuk egyáltalán nem egyenlő felek kooperációját jelentette, ezért az érdekképviselőknek arra kellett törekedniük, hogy elnyerjék a hatalom jóindulatát. Emellett a mindennapi zavartalan működéshez elengedhetetlen volt az is, hogy a kamarák lehetőleg szívélyes együttműködést alakítsanak ki a közigazgatási önkormányzatokkal éppúgy, mint a társadalmi élet egyéb szervezeteivel. Ezért igen fontosnak számított a szakminisztériumokkal illetve más kormányzati és nem kormányzati intézményekkel való kapcsolattartás, amelynek több módja és fóruma is volt.

A kormányzattal való írásos érintkezés során a kamarák vagy miniszteri leiratra válaszolva fejtették ki véleményüket egy-egy kérdésben, vagy pedig ők fordultak felirattal a tárca vezetőjéhez, aki vagy válaszolt felvetéseikre vagy nem. Mivel minden kamarának jelentést kellett készítenie éves működéséről, ebben is mód nyílt bizonyos javaslatok felterjesztésére a szakminisztériumba. Ezek nem csupán formális tartalmú dokumentumok voltak, hanem minden esetben kitértek az adott szakma legfontosabb nehézségeire, sőt legtöbbször megoldási javaslatot is tartalmaztak. Ezen kívül azonban az érdekképviselők egy-egy speciális kérdéssel kapcsolatban is készíthettek beszámolókat, amelyekben indítványokat tehetek az adott ügy körüli problémák megoldására.

Emellett a minisztériumokban bizonyos időközönként tartottak a kamarák ügyeivel foglalkozó, osztályvezetői–államtitkári szintű értekezleteket, ahová meghívták az érdekképviselő szerveinek képviselőit is (ahol volt országos szerv, ott legtöbbször csak azt invitálták meg). A Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara mindezek felül még azt is elérte, hogy a városházán időről-időre tartsanak úgynevezett „kamarai napokat”, melyek során a kamara elnöksége a polgármesterrel és az érdekelt hivatali ügyosztályok vezető tanácsnokaival közösen áttekintette az érdekvédelmi szervet és annak tagságát érintő aktuális kérdéseket.

A minisztériumokkal való jó viszony fenntartása azért is volt létkérdés, mert az adott tárca határozta meg, hogy egy-egy kamara milyen gazdasági-társadalmi szervezetekbe delegálhatott tagokat, amely révén minél szélesebb körben volt képes érdekeit képviselni. A szakmai autonómiák képviselőket küldhettek különböző olyan állami vagy önkormányzati intézményekbe és bizottságokba, melyek fontos feladata volt a rendelet- és törvényelőkészítő munka, így a kamarák itt közvetlenül is érvényesíthették akaratukat.

A legbefolyásosabb kereskedelmi- és iparkamara, a budapesti például amellett, hogy 115 ipartestület és 53 ezer tag tartozott alája, nem kevesebb, mint 27 szervezetbe volt jogosult képviselőt küldeni. Olyan testületekben volt jelen, mint az Országos Ipartanács, az Országos Közlekedési Tanács, a Budapesti Munkaközvetítő Intézet, a Központi Gazdasági Bíróság, a kerületi gazdasági bíróságok, de még a Borvizsgáló Állandó Szakértői Bizottságban is helyet kapott. Ezen kívül még 12 segélyalapban és egyesületben képviseltette magát a kamara, például az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesületben, az Ipartestületek Országos Szövetségében vagy a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Egyesületében.

A gazdasági élet másik pillérét, az agráriumot képviselő mezőgazdasági érdekképviselők helyzete ennél bonyolultabb volt. A szervezeti felépítmény alapját képező községi mezőgazdasági bizottságoknak ugyanis hivatalból tagja volt a helyi jegyző, a bíró, a községben működő gazdasági iskolák vezetői, a vitézek őrmestere, a községi-körszeti állatorvos; a városiaknak a városi tanács kiküldöttje, a vármegyei vitézi szék képviselője, a városi vezető állatorvos, a földművelésügyi minisztérium által kijelölt hivatalok vezetői, valamint a hegyközségek, legeltető társulatok elnökei; a járásiaknak pedig a szolgabíró. Mindezt cserébe viszont ők is kaptak bizonyos pozíciókat: a kamara képviselői hivatalból tagjai voltak a városi törvényhatósági bizottságoknak, valamint a Megyei Közellátási Bizottságban, illetve a Megyei Adófelszólamlási és a Munkabér-megállapító Bizottságban is helyet kapott a kerületi agrár-érdekképviselő. Maga az Országos Mezőgazdasági Kamara

olyan különböző felvásárlási- és kiviteli szervezetekben volt jelen, mint például a FUTURA, a METESZ, a MASZOB SZ, az OMT vagy a Lóértékesítési Szövetkezet.

Az 1920-as évek második felétől új fóruma nyílt meg az érdekképviseleti munkának, az 1926. évi XXII. törvénycikk ugyanis létrehozta a parlament felsőházát, amelybe a különböző kamarák is delegálhattak tagokat. Így az országos mezőgazdasági kamarának hat, a kereskedelmi és iparkamaráknak szintén hat, az ügyvédi és mérnöki kamaráknak kettő-kettő, a közjegyzői kamaráknak pedig egy küldöttje volt a felsőházban. (Később az orvosi kamara is delegálhatott két tagot a testületbe.) Ezen kívül pedig minden szakmai szervezet esetében volt mindig egy-két olyan, a kamarához kötődő személy, akit a kormányzói akarat örökös felsőházi taggá nevezett ki, így az ő közbenjárásukra, segítségükre is lehetett számítani. A kamarák számon is tartották ezeket a személyiségeket: megválasztásuk alkalmával a közgyűlés levélben gratulált nekik és egyben felkérte őket az adott szakmai kör képviselőjére.

Természetesen nem beszélhetünk közös kamarai lobbiról a felsőházban, hiszen az egyes érdekképviseleteknek más és más volt a céljuk, ezért igen gyakran csatlakoztak egymással szembenálló csoportokhoz és keveredtek ellentétbe egy-egy kérdéssel kapcsolatban. A kereskedelmi és iparkamarák nem csak az agrárium képviselőivel vívtak küzdelmet, hanem például a mérnöki kamarákkal is szembekerültek amiatt, hogy mely szervezet tagjai kaphatnak tervezési, építési megbízásokat.

Az agrárlobbi – és idetartoztak a mezőgazdasági kamarák küldöttei is – sokat panaszkodott arra, hogy a kormányzat sokkal inkább respektálja az ipar, mint a mezőgazdaság érdekeit. Annyi bizonyos, hogy az ipari lobbis sokkal eredményesebben működött náluk, de ez nemcsak a kereskedelmi és iparkamarák érdeme volt, hiszen a törvényhozás mindkét házában és a kabinetben is mindig jelen voltak a gyáripar igen fajsúlyos képviselői, akiknek megvoltak az eszközeik akaratuk végigviteléhez. A két érdekcsoport közötti erőviszonyokat jól jelzi talán az is, hogy míg az ipar fejlesztéséről már 1931-ben törvény született, addig az agrárlobbi csupán tizenegy évvel később, 1942-ben volt képes kiharcolni ugyanezt saját területével kapcsolatban, ráadásul a mezőgazdasági kamarák igen elégedetlenek voltak a megszületett törvénycikk tartalmával.

A szakmai érdekképviseleti szervezetek jelen voltak azonban a társadalmi élet további fórumain is. A különböző, általuk szervezett szakmai kiállítások, rendezvények egyrészt jó alkalmat adtak a képviselt terület bemutatására, népszerűsítésére, másrészt pedig ezeken az eseményeken mód nyílt bizonyos félig formális, félig informális kapcsolatok kialakítására illetve ápolására, kamatoztatására is a meghívott illusztris személyekkel. A kereskedelmi és iparkamarák számára ilyen alkalom volt az évenként megrendezett Budapesti Nemzetközi Vásár, amelynek növekvő tekintélyét és fontosságát jelzi, hogy már az 1937-es – tehát még az ipar háborús konjunktúrája előtt –, április 30-a és május 10-e között nem kevesebb, mint 26 600 négyzetméternyi alapterületen megrendezett eseményen 1576 magyar és 86 külföldi kiállító vett részt és 850 ezer belépést regisztráltak a vásár tíz napja alatt. Ugyanerre volt jó alkalom a két világháború között évente megrendezésre került Magyar Hét című eseménysorozat, amely a magyar ipar és kereskedelem eredményeit volt hivatott megismertetni a nagyközönséggel. A szervezőmunka nagy részét a vidéki kereskedelmi és iparkamarák, illetve a Kamarák Közös Irodája vállalta magára.

A városi léthez jobban kötődő szakmák – ügyvédek, mérnökök, orvosok – kamarái jótékonyági bálók, gyűjtések szervezésével voltak jelen a kor társadalmi életében és ezen alkalmakkor természetesen lehetőség nyílt arra is, hogy a meghívott díszvendégek segítségével informális úton elintézzenek egyes kérdéseket.

Mivel a mezőgazdasági kamarák jóval szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkeztek, inkább más szervezetekkel együtt szerveztek különböző kiállításokat, szakmai vásárokat vagy tenyészállat-szemléket, ahol a mögöttes, félig informális megbeszélések alkalmával a megjelenő kamarai elnökök kamatoztathatták hatalmas kapcsolati tőkéjüket.

Nem szabad ugyanis lebecsülni a személyes kapcsolatok nagy erejét egy-egy kérdés kijárásában, elintézésében. A mezőgazdasági kamarák vezetése pedig igen jó helyzetben volt e tekintetben, hiszen a kerületi elnökök – akik ingyen látták el főleg reprezentatív jellegű feladataikat – szinte kizárólag a nagybirtokos arisztokrácia tagjai közül kerültek ki. Így például a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamarának olyan elnökei voltak, mint gróf Almásy Imre, Kállay Miklós későbbi földművelésügyi miniszter, miniszterelnök, vagy báró Vay László és Losonczy István, akik mindketten később magas kormányzati pozícióba távoztak. A Duna-Tisza-közi Mezőgazdasági Kamara elnöki posztját pedig egy ideig Purgly Emil töltötte be, aki később szintén földművelésügyi miniszter lett. Ezek a személyek kiterjedt rokonsági- és ismeretségi körüknek köszönhetően rengeteget tudtak tenni szervezeteik érdekében, bár természetesen ezekről az informális csatornákról – mivel a közbenjárás legtöbbször szóban, fehér asztalnál vagy valamilyen társadalmi esemény alkalmával történt – igen keveset tudni, hiszen nagyon gyérek az ezekre utaló írásos források. Munkájuk eredményességét azonban csökkentette az a tény, hogy egyes időszakokban komoly ellentétek voltak az Országos Mezőgazdasági Kamara és a kerületi szervek között, így sokszor hiányzott az egységes fellépés.

A kereskedelmi- és iparkamarák a személyes kapcsolatok tekintetében természetesen nem versenyeztek az agrár-érdekképviselőkkel, de azért el lehet mondani, hogy a budapesti elnökök és főtítkárok közül például Szávay Gyula, Belatiny Artúr, Éber Antal, később pedig főleg Gyulay Tibor ápolta jó viszonyt a kormánykörökkel, néhányuk tanácsosi rangot is kapott. Emellett voltak azonban olyan kamarai vezetők is, akiket a hatalom nem nagyon szívelte: Wimmer Fülöp, a szegedi kamara elnökének személye például ellenzéki érzelmei és – egyesek feltételezése szerint – zsidó származása miatt volt szálka a hatalom szemében, így az ő közbenjáró erőfeszítései legfeljebb a budapestiekén keresztül vezethettek eredményre.

Az ügyvédi kamarai vezetők többségével hűvösebb volt a hatalom viszonya, az viszont közhelynek számított, hogy Kolosváry-Borcsa Mihály a sajtó- illetve Kiss Ferenc a színművészeti- és filmművészeti kamara elnöke milyen jó viszonyt ápol bizonyos kormányzati körökkel.

Az érdekérvényesítő képességnek azonban voltak határai: a kamarai szervezetek sok eredményt és részeredményt értek ugyan működésük során, de legtöbbjük azt például sosem tudta kiharcolni, hogy saját területén ő legyen a kizárólagos érdekképviselői szervezet. A kereskedelmi és iparkamarák mellett ugyanis végig működött az Ipartestületi Központ és a roppant befolyásával a kamarát elnyomó Gyáriparosok Országos Szövetsége, míg a mezőgazdasági autonómia-szervezeteknek többek között az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettel, az OMGÉ-val, a Magyar Gazdaszövetséggel, illetve a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetségével kellett megosztaniuk a szakma képviselőit. A mérnöki kamarának kezdetben nagy erőfeszítésébe került a szakmával elfogadtatni saját létét és sok energiát kellett arra is fordítania, hogy a mérnök cím és az érdekképviselő fogalma közelebb kerüljenek egymáshoz. Az orvosi, a sajtó- illetve a színművészeti és filmművészeti kamara pedig már eleve nem azzal a céllal jött létre, hogy akár a kormányzattal szemben is hatékonyan fellépni képes szervezet legyen. Különösen igaz ez az első zsidótörvény nyomán felállított két kamarára, amely autonómiájára nem sokat adva, igen lelkesen szolgálta ki a hatalmat a zsidó származásúak háttérbe szorítása terén, de értetlenül fogadta azt, ha a feléje egyébként többnyire jóindulatú kormányzat nem kezelte önálló entitásként olyan kérdésekben, ahol esetleg érdekellentét keletkezett közöttük.

Azon területeken tehát, ahol az érdekképviselők konfliktusba kerültek akár a hatalommal, akár más befolyásos szervezetekkel, legtöbbször a kamaráknak kellett engedniük, autonómiájuk egyik fokmérőjét: érdekérvényesítő tevékenységüket tehát sokszor csak elég szűk korlátok között tudták kifejezni, hatókörük offenzív kiterjesztésére legtöbbször

nem is gondolhattak. Hiába mondotta Khuen-Héderváry Károly, az Országos Mezőgazdasági Kamara elnöke, hogy „a kamara feladata az, hogy autonómiájával élve bírálja és segítse a kormányt”, a hatalom a kritikát sohasem fogadta szívesen, sőt nem örült a túlzott kamarai önállóságnak sem.

Létezett azonban egy szféra, ahol a szakmai önkormányzatok mindenféle hatalmi befolyástól mentesen működtek, ez pedig a kor tágabb értelemben vett társadalmi élete volt. Ezen a területen kifejtett erőfeszítéseik közé tartozott a népnevelés, az oktatás támogatása éppúgy, mint különböző kiadványok, lapok kiadása vagy saját tulajdonú, de közcélú szolgáló intézmények létrehozása és fenntartása.

A kamarák nem csak beszéltek és írtak szakmájuk fellendítéséről, hanem igyekeztek önállóan tenni is e cél érdekében. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara például az 1930-as évek végén ötvenezer pengős alapítványt tett a Magyar Tudományos Akadémiánál, amelynek kamataival évente azon tanulmány szerzőjét jutalmazták, amely a legtöbbet tette a kereskedelem népszerűsítéséért. A kereskedelmi és iparkamarák szívükön viselték tagságuk ismereteinek bővítését is. A budapestiek ennek érdekében egy iparos-továbbképző stratégia keretében előadás-sorozatokat, ipari továbbképzőket és mestervizsgára előkészítő tanfolyamokat tartottak.

A mezőgazdasági érdekképviseltek saját intézmények létrehozásával igyekeztek az agrárium fejlődését szolgálni: hitelszövetkezeteket, mintagyümölcsösöket és –gazdaságokat hívtak életre, illetve nevükhöz fűződik az első bakteriológiai és kórdiagnosztikai állomás, valamint talajtani intézet felállítása is. Szerephez jutottak emellett még a Komárom megyei talajjavítási és növénytermesztési kísérleti körzetek létrehozásában is, amely hatalmas munkát jelentett. Ezen kezdeményezések sikeresnek bizonyultak, hiszen a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara (DTMK) hitelszövetkezetének például 1944-re már 927 tagja lett és működése alatt 22 millió pengőnyi támogatást osztott szét, a terület mintagyümölcsöse pedig 1938-tól nyereségesen működött.

A kamarák fontosnak tartották a szakmai oktatás ügyét is, és ennek fejlesztése érdekében anyagi áldozatoktól sem riadtak vissza. A budapesti kereskedelmi és iparkamara az 1940-es években 13 ipari szakiskola 33 tanulójának ítélte oda 100-100 pengős ösztöndíjat, de ilyen összegű juttatásban részesült a kereskedelmi fiú- és leányiskolák legjobb 40 növendéke is. Emellett 1941-ben 8562 pengőt költöttek az ipartestületi szakkönyvtár-hálózatra és az iparostanonc otthonok támogatására, valamint prioritásaik között szerepelt az általuk dotált iskolák irodatechnikai fejlesztése modern írógépek beszerzése útján, illetve az iskolai könyvtárak és szertárak bővítése is.

Az Országos Magyar Sajtókamara az újságírójelöltek érdekében elérte, hogy képzésüket főiskolai rangra emeljék, emellett a kitűnő tanulók tandíjának egészét, a jelesek 2/3-át, a jó eredményűek pedig felét a kamara fedezte. A főváros által alapított ezer pengős Rákosi Jenő-ösztöndíj odaítélésében is az érdekképviselőnek volt döntő szava, sőt a kamara azt is elintézte, hogy a berlini Collegium Hungaricumban egy helyet újságíróknak tartsanak fenn.

A mezőgazdasági érdekvédelmi szervek közül talán a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara volt a legaktívabb: Kecskeméten saját kertmunkásképző iskolát hozott létre, ahova 17 és 24 év közötti fiatalok jelentkezhetek. A kétéves képzés ideje alatt a tanulók ingyenes szállást, ellátást, sőt némi kis zsebpénzt is kaptak, amiért cserébe ők tartották rendben a mintagazdaságot. Az intézménybe fennállása alatt mindig nagy volt a túljelentkezés, évente 20-40 főt vettek fel. A kamara részt vett a népfőiskolai mozgalomban is: a szervezet támogatásával jött létre 1932-ben a Pilisi Népfőiskola, Gesztelyi Nagy László, a DTMK igen aktív igazgatója pedig mindvégig lelkes támogatója volt ezen intézménynek.

Emellett a mezőgazdasági kamarák figyelmet szenteltek olyan, az agráriumot érintő kérdéseknek is, amik egyre égetőbbé váltak. Így a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara kongresszus-sorozatot rendezett a tanya-kérdésről: 1927-ben Szentesen, 1933-ban Szegeden,

1936-ban pedig Kiskundorozsmán került sor ilyen témájú konferenciára, szintén Gesztelyi Nagy László szervezésében. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara a homokos területek feljavításában igyekezett segítséget nyújtani a gazdáknak, az ezzel foglalkozó intézet felállítása és nyereséges (!) működtetése mellett szakelőadások és –tanfolyamok szervezését is felvállalta, amelyeken több ezer fő vett részt.

A kutatás eredményeinek összefoglalása

Tudományos munkánk során olyan többségében feltáratlan levéltári forrásokat használtunk fel, amelyek a feldolgozott jogi szövegekkel együtt teljesebb képet nyújtottak számunkra a kamarai autonómiák szerkezetének és működésének eddig jórészt ismeretlen jellemzőiről. A kamarák a két világháború között érdekképviselési és „közéleti” munkájuk során számos fórumon hallatták hangjukat, így a társadalom széles – és egyre szélesedő – rétegei kerültek velük közvetlen kapcsolatba. Többé-kevésbé független önkormányzatiságuk, vállalkozásaik révén lassan megteremtődő viszonylagos anyagi önállóságuk – vagy legalábbis több lábon állásuk – lehetővé tette számunkra, hogy saját belátásuk szerint igyekezzenek képviselni gazdasági-szakmai területük érdekeit. Ha nem is nőhették ki magukat abszolút autonómiával rendelkező szervezetekké – bár erősen kétséges, hogy ilyen testület egyáltalán létezett s fog-e létezni valaha –, azzal, hogy számos önálló kezdeményezést tettek, nem várták passzívan a kormányzat segítségét, voltaképp autonóm módon cselekedtek. Emiatt a ma oly sokat emlegetett, modern civil szféra előképének is tekinthetjük őket, hiszen felismerve önkormányzatiságuk lehetőségeit és korlátait, az adott kor által engedett mozgástéren belül minél több mindent igyekeztek elérni az általuk képviselt gazdasági és szakmai kör érdekében. Ha lehetett, a hatalom segítségével, de ha nem, akkor akár nélküle, önerőből is.

Törvényes érdekképviselési munkájuk valamint saját szférájuk fejlődésének elősegítésére irányuló erőfeszítéseik során komoly szolgálatot tettek magának a magyarságnak is, hiszen az oktatás-kutatás támogatása valamint különböző rendezvények és alapítványaik révén, illetve az állammal közösen végrehajtott akciók eredményeképpen a széles értelemben vett közösség is gyarapodott anyagiakban és szellemiekben. Ezért nemcsak a gazdaság és az egyes szakmai körök, hanem az egész magyar társadalom számára is nagy veszteséget jelentett, amikor 1944/45 után – politikai és ideológiai okokból kifolyólag – ezek az addig lehetőségeik szerint és környezetük szabta korlátaik között eredményesen tevékenykedő szervezetek vagy felszámolásra kerültek, vagy pedig megfosztattak lényegüktől: autonóm szervezetüktől és működésüktől.